

คติการสร้างเมืองเชียงใหม่ ในวัฒนธรรมล้านนา

ทศพร โสดาบรรลุ

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

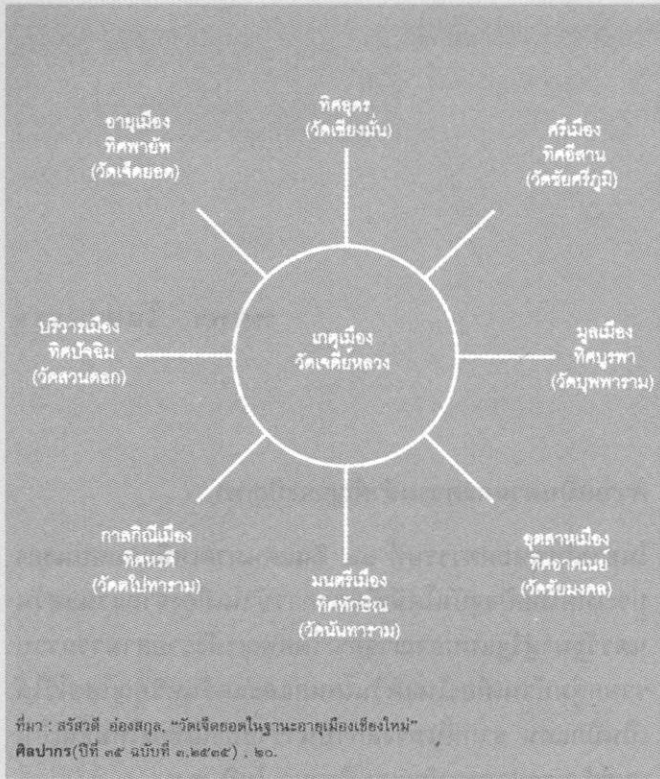
ในช่วงต้นพุทธศตวรรษที่ ๑๙ ดินแดนภาคเหนือตอนบนของประเทศไทยปัจจุบันได้มีพัฒนาการบ้านเมืองจากแคว้นนครรัฐมาสู่รูปแบบอาณาจักร โดยพญามังรายสามารถรวบรวมกลุ่มบ้านเมืองในแคว้นโยนกและแคว้นหริภุญไชยไว้ได้เป็นปึกแผ่น จากนั้นทรงสถาปนาราชธานีเชียงใหม่ขึ้นเป็นศูนย์กลางปกครองดินแดนล้านนา ในปี พ.ศ.๑๘๓๙

การศึกษาที่ผ่านมาเกี่ยวกับแนวความคิดการสร้างเมืองเชียงใหม่ที่สำคัญปรากฏในงานการศึกษาของสรวิดี อ่องสกุล^๑ จากคัมภีร์มหาทักษาของวัดชัยศรีภูมิ พบว่ามีการสร้างวัดสำคัญในทิศทั้งแปดของเมืองเชียงใหม่ที่สอดคล้องกับระบบโหราศาสตร์แบบทักษา ได้แก่ วัดสวนดอกทางทิศตะวันตก, วัดเจ็ดยอดทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือ, วัดเชียงใหม่ทางทิศเหนือ, วัดชัยศรีภูมิทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือ, วัดบุปผารามทางทิศตะวันออก, วัดชัยมงคลทางทิศตะวันออกเฉียงใต้, วัดนันทารามทางทิศใต้ และวัดดงพิกุลทางทิศตะวันตกเฉียงใต้ (ภาพที่ ๑) ซึ่งวัดทั้งหมดนั้นมีการสร้างขึ้นราวพุทธศตวรรษที่ ๒๐-๒๑ ในขณะที่อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว^๒ กล่าวถึงระบบทักษา ณ ตำแหน่งประตูเมืองทั้ง ๕ และแจ้งมุมเมืองทั้ง ๕ (ภาพที่ ๒) พร้อมกับอธิบายการจัดสรรพื้นที่ใช้สอยภายในเวียงเชียงใหม่ที่สอดคล้องกับความเชื่อของโหราศาสตร์ทักษาไว้ด้วย

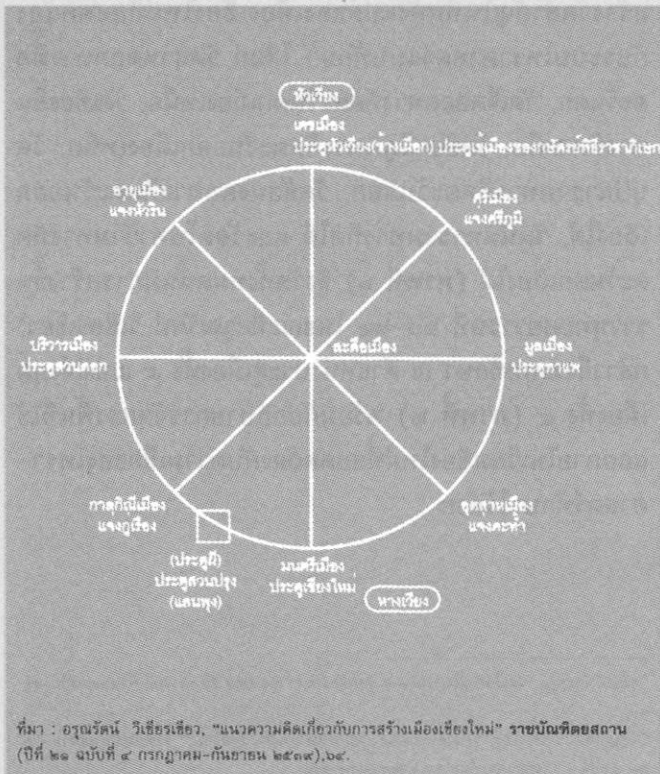
^๑ สรวิดี อ่องสกุล, "วัดเจ็ดยอดในฐานะอายุเมืองเชียงใหม่," ศิลปากร ปีที่ ๓๕, ฉบับที่ ๓ (๒๕๓๕): ๑๕-๒๐.

^๒ อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว, "แนวความคิดเกี่ยวกับการสร้างเมืองเชียงใหม่," ราชบัณฑิตยสถาน ปีที่ ๒๑, ฉบับที่ ๕ (กรกฎาคม-กันยายน ๒๕๐๙): ๕๙-๖๖.

ภาพที่ ๑ แสดงตำแหน่งวัดกับความเชื่อเรื่องทิศ ศีความตามคัมภีร์มหาทักษาของวัดชัยศรีภูมิ

ภาพที่ ๒ แสดงตำแหน่งความเชื่อจากคติทักษาส่องค์ประกอบเมืองเชียงใหม่

จากการศึกษาที่ผ่านมายังไม่สามารถตอบปัญหาสำคัญหลายประการที่เกี่ยวข้องกับการสร้างเมืองเชียงใหม่ได้ อาทิ เวียงคูน้ำรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัสและคูน้ำวงโค้งล้อมเวียงจัตุรัสทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือจรดมุมทิศตะวันตกเฉียงใต้ถูกสร้างขึ้นพร้อมกันหรือก่อน - หลังกันประการใด และการสร้างเวียงเชียงใหม่ในรัชกาลพญามังรายใช้คติความเชื่อใดอันนำมาสู่กระบวนการออกแบบเวียงรูปจัตุรัสที่มีรูปลักษณะแตกต่างจากเวียงที่มีการสร้างมาก่อนหน้าพระองค์เป็นต้น

การศึกษาประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรมเมืองเชียงใหม่นี้ จึงมีวัตถุประสงค์หลักเพื่อศึกษาสืบค้น แนวความคิด คติสัญลักษณ์และกระบวนการออกแบบอันนำมาสู่ผลสัมฤทธิ์ที่สนองตอบต่อประโยชน์ในทางผังเมือง ทั้งทางด้านกายภาพ ได้แก่ การกำหนดเขตใช้สอยควบคู่กับการจัดระเบียบองค์กรเพื่อบริหารจัดการเมือง รวมทั้งศึกษาถึงพัฒนาการทางคติความเชื่อซึ่งส่งผลถึงการเปลี่ยนแปลงกายภาพเมืองเชียงใหม่ในแต่ละช่วงเวลา

พัฒนาการชุมชนดั้งเดิมในภาคเหนือ

ในเขตพื้นที่ภาคเหนือมีการค้นพบหลักฐานทางโบราณคดีที่เป็นแหล่งอยู่อาศัยของมนุษย์มาตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์และช่วงเวลาราว ๓,๕๐๐ ปีที่ผ่านมา ได้พัฒนาการเป็นชุมชนสังคมเกษตรกรรม มีการตั้งถิ่นฐานชุมชนถาวรในที่ราบใกล้แม่น้ำ และมีการติดต่อเชื่อมโยงกับชุมชนภายนอกที่อยู่ห่างไกลออกไปด้วย แหล่งสำคัญ อาทิเช่น แหล่งโบราณคดีประตุมหาอำเภอม่วงสามสิบ จังหวัดลำปาง ปรากฏภาพเขียนสีบนเพิงผาที่มีรูปแบบสอดคล้องกับภาพเขียนสีของพื้นที่อื่น อาทิ เขาจันทร์งาม อำเภอสี่คิ้ว จังหวัดนครราชสีมา ถ้าเขาปาลาร้า อำเภอสามโก้ จังหวัดอุทัยธานี ตลอดจนจวนผาผาย มณฑลทวาย สี่ทางตอนใต้ของจีน กลุ่มคนก่อนประวัติศาสตร์เหล่านี้คงได้วิวัฒนาการวัฒนธรรมจากภายนอกจนพัฒนาเป็นชุมชนระดับเมืองและรัฐของพื้นที่ภาคเหนือในเวลาต่อมา

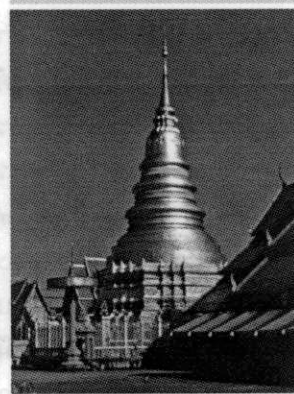
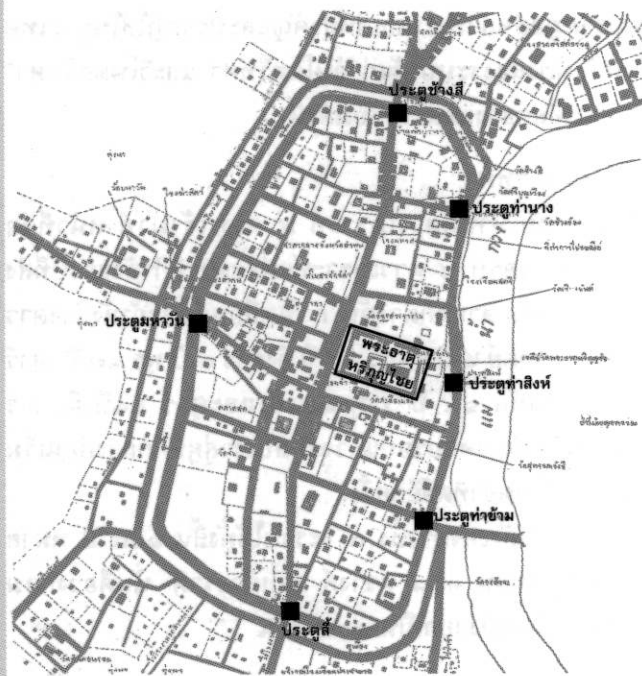
พัฒนาการชุมชนภาคเหนือจากเอกสารประเภทตำนานของล้านนา แสดงให้เห็นถึงการสืบเนื่องของชุมชนแถบที่ราบเชิงแสนบริเวณลุ่มแม่น้ำกกและลุ่มน้ำใกล้เคียงชุมชนจากตำนานสามารถแบ่งได้ ๒ ช่วงเวลา คือ สมัยชุมชนในตำนานและสมัยเงินยาง สมัยชุมชนในตำนานคือ ชุมชนที่ตำนานกล่าวว่าย่นอดีตไปไกลจนไม่สามารถกำหนดระยะเวลา

ที่ชัดเจนได้ อีกทั้งยังไม่ปรากฏหลักฐานทางโบราณคดีรองรับความอยู่จริงจึงไม่เป็นที่ยุติว่าชุมชนดังกล่าว อาทิเมืองสุวรรณโคฒคำ เมืองอุโมงค์เศลา เมืองโยนกนาคนาคพันธูสิงหนวัติ มีจริงหรือไม่^๑

สมัยเงินยาง ชุมชนที่ราบลุ่มแม่น้ำกมมีพัฒนาการชัดเจนขึ้นราวพุทธศตวรรษที่ ๑๒ โดยราชวงศ์ลาวที่มีลาวจงหรือลาวจกเป็นต้นวงศ์บรรพบุรุษสืบสายจนถึงพญามังรายสังคมชุมชนบริเวณลุ่มน้ำกก ก่อนการรับพุทธศาสนาในพุทธศตวรรษที่ ๑๙ มีความเชื่อดั้งเดิมเกี่ยวกับผีครอบครัวในหลายระดับ ตั้งแต่ระดับครอบครัวคือ ผีบรรพบุรุษ ระดับหมู่บ้าน มีผีที่ทำหน้าที่ปกปักรักษาครอบครัวเรียกว่า ผีเสื้อบ้าน มีเสาหลักบ้านตั้งอยู่กลางหมู่บ้านเรียก เสาใจบ้าน ระดับเมืองมีเสาหลักเมืองและผีเสื้อเมืองซึ่งสถิตอยู่กับต้นไม้ซึ่งเรียก ไม้เสื้อเมือง นอกจากนั้นยังมีความเชื่อท้องถิ่นเกี่ยวกับภูเขาคือที่เป็นที่สถิตของบรรพบุรุษ อาทิ ดอยตุงเป็นสถานที่สถิตของผีปู่เจ้าเป็นต้น^๒ คติการสร้างเมืองในที่ราบเชิงเขาก่อนราชวงศ์มังรายสามารถจำแนกกำหนดเมืองได้ ๓ ลักษณะ^๓ คือ กำหนดเมืองโดยพุทธทำนาย กำหนดเมืองโดยผู้นำทางวัฒนธรรม เช่น นาค ฤๅษี และกำหนดเมืองโดยผู้นำกลุ่มชน การเลือกที่ตั้งเมืองต้องเป็น “มงคล” และมีภูมิศาสตร์ “ชัยภูมิ” ที่ดีโดยเป็นที่ราบใกล้เชิงเขาและแม่น้ำ การสร้างเมือง อาทิเมืองเงินยางจะมีต้นไม้ศรีเมืองพร้อมทั้งวังกษัตริย์ในตำแหน่งประธานสำคัญกลางเวียงและให้ความสำคัญกับสิ่งล้อมเวียงคือ ประตูและมุมเวียงในทิศสำคัญทั้งแปด

ชุมชนหริภุญไชย ในพุทธศตวรรษที่ ๑๓ บริเวณลุ่มแม่น้ำปิงและแม่น้ำกวังมีความเจริญอย่างรวดเร็วจากการรับวัฒนธรรมทวารวดีทางภาคกลาง จากนั้นราวพุทธศตวรรษที่ ๑๗-๑๘ ในลุ่มน้ำอื่น ๆ ได้พัฒนาขึ้นเป็นสังคมเมืองขนาดใหญ่ควบคู่กัน อาทิ เมืองพะเยาบริเวณลุ่มแม่น้ำอิง เมืองเชลียงคบุรีบริเวณแม่น้ำวัง เมืองแพร่บริเวณลุ่มแม่น้ำยม เมืองน่านบริเวณลุ่มแม่น้ำน่าน ภายใต้พุทธศาสนาจากวัฒนธรรมทวารวดีนำมาซึ่งคติการสร้างเมืองเนื่องในพุทธศาสนาสุวรรณภูมิหรือหริภุญไชย ได้แก่ คติการบูชาพระบรมธาตุและคติโลกศาสตร์คติการบูชาพระบรมธาตุก่อให้เกิดการสร้างธาตุเจดีย์เพื่อบรรจุพระบรมธาตุ โดยสอดคล้องกับภูมิศาสตร์จักรวาลทางโลกศาสตร์ของศาสนาที่มีธาตุเจดีย์ประดิษฐานอยู่ตรงตำแหน่งศูนย์กลางของจักรวาล ดังจะพบว่าภายในเวียงหริภุญไชย ปรากฏพระธาตุหริภุญไชยเป็นธาตุเจดีย์สำคัญกลางเมือง (ภาพที่ ๓-๔)

ลักษณะทางกายภาพเมืองหริภุญไชยและเวียงสำคัญ อาทิ เชลียงคบุรี(ลำปาง) แพร่ พะเยา มีรูปเวียงค้ำคั่นดินวงโค้งไม่สม่ำเสมอ โดยเอกสารตำนานกล่าวถึงฤๅษีสร้างเวียงดังกล่าวให้เกิดวงโค้งด้วยหอยสังข์^๔ ตามคติความเชื่อ หอยสังข์ คือสัญลักษณ์ของสิ่งมงคลเป็นเครื่องประกอบพิธีสำคัญของกษัตริย์ เช่น พิธีบรมราชาภิเษก รวมทั้งสอดคล้องกับการเคลื่อนตัวของดาวเคราะห์ตามหลักโหราศาสตร์ศึกษา

ภาพที่ ๔
พระธาตุหริภุญไชย

ภาพที่ ๓
เวียงลำพูน

^๑ สวัสดิ์ อ่องสกุล, ประวัติศาสตร์ล้านนา (กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, ๒๕๓๙) : ๑๑-๓๔.

^๒ เรื่องเล่าขาน, หน้า ๔๔.

^๓ อิตา สารธา, “การศึกษาบทบาทหน้าที่ของตำนานประวัติศาสตร์ในพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของอาณาจักรเชียงใหม่,” ใน ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น : ประวัติศาสตร์ที่สัมพันธ์กับสังคมมนุษย์ (กรุงเทพฯ : เมืองโบราณ, ๒๕๓๙), ๑๓๗.

^๔ จามเทวีวงศ์กล่าวถึงการสร้างเมืองหริภุญไชย โดยฤๅษีวสุเทพและฤๅษีสุนทรทัณฑ์ใช้สังข์ปัดที่ได้รับจากพระสัทธนาโลมมหาฤๅษีทรงขึ้นในภูมิที่เห็นแล้วผ่องไป รูปเมืองหริภุญไชยจึง “มีพื้นฐานเป็นสังข์ปัดอย่างนั้น” พระโพธิ์รังสี, จามเทวีวงศ์, แปลโดย อธิ แดงดีเลิศ (กรุงเทพฯ : ม.ป.ท., ๒๕๑๕). พิมพ์แจกในงานฌาปนกิจศพ อธิ แดงดีเลิศ ณ เมรุวัดสุวรรณาราม นครหลวงฯ ตุลาคม ๒๕๑๕, ๒๔.

โหราศาสตร์ระบบทักษา

และสถาปัตยกรรมภายใต้อารยธรรมอินเดีย

ทักษา หรือ ทศ คือโหราศาสตร์ในวัฒนธรรมฮินดูที่ใช้ดาวเคราะห์ ๘ ดวงเข้ามาทำหน้าที่ที่มีอิทธิพลต่อความเป็นไป (เสวยอายุ) ในดวงชะตามนุษย์ บ้านเรือน หรือเมือง ซึ่งหากเป็นดาวที่ทำให้คุณยอมบันดาลให้เกิดผลดี แต่ถ้าเป็นประเภทให้โทษย่อมส่งผลทางร้ายกับเจ้าของชะตาได้ ทักษามีปรากฏอยู่หลายระบบแต่ที่สำคัญและปรากฏใช้ในประเทศไทยมีเพียงสองระบบได้แก่ อัชโตรีทศา และวิโชตตรีทศา^๕ รายละเอียดของแต่ละระบบมีดังนี้

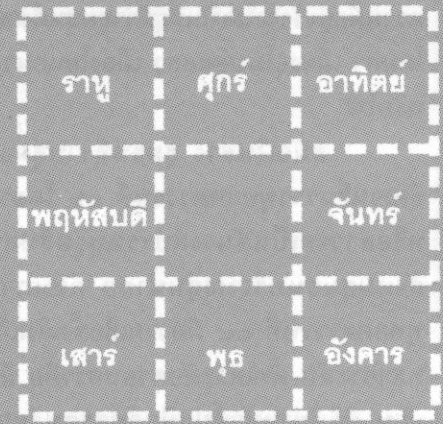
ก. อัชโตรีทศา

คือระบบทักษาที่มีดาวเคราะห์ ๘ ดวง เข้ามาทำหน้าที่ต่อเนื่องกันจนครบ ๘ ดาวเคราะห์แต่ละดวงมีกำลังของปีที่ส่งอิทธิพลต่อชะตาแตกต่างกัน การเคลื่อนที่และกำลังของดาวเริ่มจากอาทิตย์ ๖ ปี จันทร ๑๕ ปี อังคาร ๘ ปี พุธ ๑๗ ปี เสาร์ ๑๐ ปี พฤหัส ๑๔ ปี ราหู ๑๒ ปี และศุกร ๒๑ ปีเมื่อการวนตำแหน่งดาวครบรอบแล้วจะกลับเข้าสู่ศูนย์กลางก่อนเริ่มนับเวียนตั้งแต่อาทิตย์อีกครั้ง (ภาพที่ ๕)

กำลังของดาวทั้ง ๘ จะรวมได้ทั้งสิ้น ๑๐๘ ปี หมายความว่าจำนวน ๑๐๘ นวาศก ครอบจักรราศี นั่นคือวงกลมท้องฟ้าจะถูกแบ่งออกเป็น ๑๐๘ ส่วน

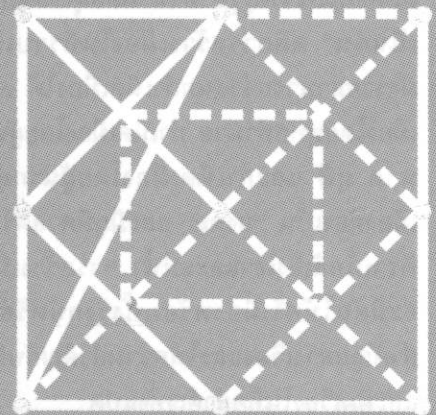
ข. วิโชตตรีทศา

เป็นระบบทักษาที่เพิ่มดาวเคราะห์ คือเกตุ เข้าร่วมกับดาวเคราะห์ ๘ ดวง จากอัชโตรีทศาเป็น ๙ องค์ เข้ามาทำหน้าที่ต่อเนื่องกัน และมีกำลังปีของดาวเคราะห์แต่ละดวงแตกต่างกัน โดยเริ่มจากอาทิตย์ ๖ ปี จันทร ๑๐ ปี อังคาร ๗ ปี ราหู ๑๘ ปี พฤหัส ๑๖ ปี เสาร์ ๑๔ ปี พุธ ๑๗ ปี เกตุ ๗ ปีและศุกร ๒๐ ปี (ภาพที่ ๖, ๗ และ ๘) รวมกำลังทั้งสิ้น ๑๒๐ ปี โดยจำนวน ๑๒๐ นี้ ได้จากการแบ่งจำนวนองศารอบวงกลมจักรราศี ๓๖๐ องศาออกเป็น ๓ ส่วน กล่าวคือจะมีดาวเคราะห์ทั้ง ๙ ดวง เป็นทักษาครองทั้ง ๒๗ ฤกษ์ที่แบ่งออกเป็น ๓ กลุ่ม กลุ่มละ ๙ ฤกษ์ แต่ละกลุ่มฤกษ์แบ่งถึงฤดูกาลทั้งสามคือ ฤดูร้อน ฤดูฝน และฤดูหนาว ในโหราศาสตร์ทักษาภาคพยากรณ์ มีการใช้คำกำกับการพยากรณ์จำนวน ๘ คำ โดยมีลำดับการนับเวียนเป็นวงโค้ง (ภาพที่ ๙ - ๑๑)

ภาพที่ ๕

โหราศาสตร์ระบบทักษาดาวเคราะห์ ๘ ดวง
(อัชโตรีทศา)

ภาพที่ ๘

วิเคราะห์ภาพที่ได้จากทางเดินดาวนพเคราะห์

^๕ เทพย์ สาริกบุตร, รวบรวมและเรียบเรียง แนวทางศึกษาโหราศาสตร์ (กรุงเทพฯ : อุตสาหกรรมการพิมพ์, ม.ป.ป.), ๘๓๓-๘๓๖.

ราหู	ศุกร์	อาทิตย์
พฤหัสบดี	เกตุ	จันทร์
เสาร์	พุธ	อังคาร

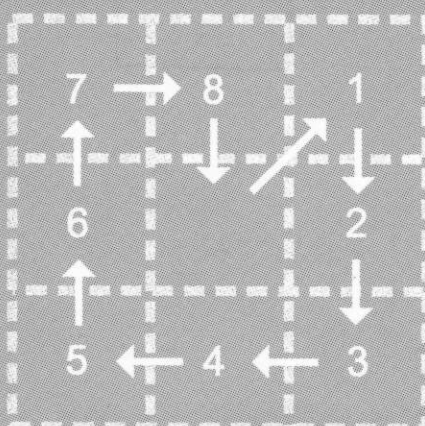
ภาพที่ ๖

โหราศาสตร์ระบบทักษาวเคราะห์ ๙ ดวง
(วิมโฆตตริทศา)

อายุ	เดช	ศรี
บริวาร		มุละ
กาลกิณี	มนตรี	อุตสาหะ

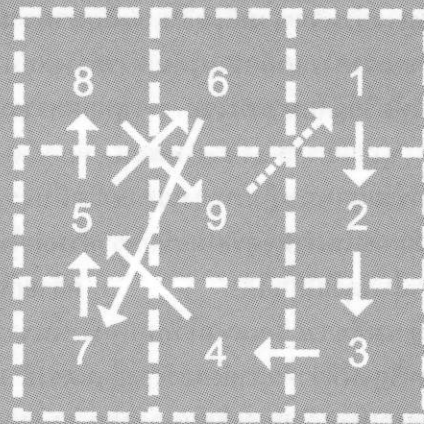
ภาพที่ ๙

ภูมิพยากรณ์ทักษาทั้ง ๘

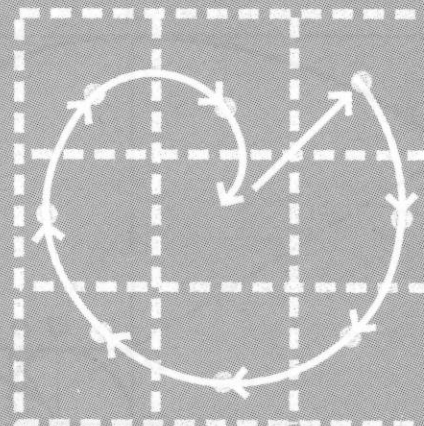
ภาพที่ ๑๐

แสดงลำดับการนับภูมิทักษาจาก ๑ ถึง ๘
วกเข้าตากกลางก่อนนับเริ่มวนใหม่

ภาพที่ ๗

ภาพจำลองการเคลื่อนที่ของดาวเคราะห์
ระบบทักษาตามลำดับ ๑ จนครบ ๙ จากนั้นนับเริ่มใหม่
ที่ ๑ ในทิศตะวันออกเฉียงเหนือ

ภาพที่ ๑๑

แสดงการวิเคราะห์ทางเดินตามภูมิทักษาด้วยรูปวงโค้ง

ดาราศาสตร์ โหราศาสตร์และการคำนวณปฏิทิน
ต้องอาศัยศาสตร์ในการคำนวณรวมถึงตรีโกณเพื่อหาความ
สัมพันธ์ระยะเชิงมุมของดวงดาว องค์ความรู้ดังกล่าวดำรงสืบมา
ในหมู่พราหมณ์และกษัตริย์ผู้ศึกษาพระเวท รวบทศตวรรษ
ที่ ๑๗ ภาสกราจารย์ (พุทธศักราช ๑๖๕๗-๑๗๒๔) นักคณิต-
ศาสตร์ฮินดูสามารถพัฒนาทฤษฎีบททางเรขาคณิตที่บรรจุ
ภาพสามเหลี่ยมมุมฉากลงในภาพจัตุรัสโดยมีอัตราส่วนย่อให้
เกิดภาพจัตุรัสเล็กซ้อนในจัตุรัสใหญ่ได้ (ภาพที่ ๑๒) คล้ายกับ
ที่ไพทาโกรัส ปรินญาเมธีชาวกรีกเสนอไว้ก่อนหน้านี้ราว
๑,๕๐๐ ปี ได้แก่ บทพิสูจน์ที่ว่าค่ากำลังสองของด้านตรงข้าม
มุมฉากมีค่าเท่ากับผลรวมของด้านประชิดมุมฉากยกกำลังสอง
($a^2 + b^2 = c^2$) (ภาพที่ ๑๓) และถูกบันทึกในประพจน์ที่ ๔๗
ในตำรา Elements ของยูคลิดอันนำมาสู่ทฤษฎีบทของ Eudodus
ที่เกี่ยวข้องกับหลักการกำหนดสัดส่วนที่เรียกว่า Golden Section
ในเวลาต่อมาทั้งนี้ทฤษฎีบทดังกล่าวไพทาโกรัสได้รับความรู้จาก
วิชาเรขาคณิตในคัมภีร์ศุลสูตรของพราหมณ์โบราณที่เขียน
ขึ้นราว ๘ ศตวรรษก่อนคริสตกาล

ทฤษฎีสัดส่วนทองคำ (Golden Section) คือ ความ
สัมพันธ์ระหว่างส่วนทางเรขาคณิตที่เล็กกับส่วนที่ใหญ่กว่า
ความต่อเนื่องเป็นลูกโซ่นี้ไม่ว่าจะเป็นรูปทรงเรขาคณิตใดหรือ
ขนาดใดก็ตามตั้งแต่หน่วยเล็กที่สุดจนถึงหน่วยใหญ่ขนาด
จักรวาลนั้นสามารถสอดคล้องกลมกลืนและผนวกรวมเข้าด้วย
กันได้หากมีสัดส่วนที่เหมาะสมหรือมีการคำนวณที่ถูกต้อง
สัดส่วนทองคำนี้มีอยู่ในธรรมชาติ เช่น ต้นไม้ สัตว์ หรือสรีระ
ของมนุษย์ก็ประกอบด้วยสัดส่วนทองคำนี้เช่นกัน

หอยงวงช้าง (Nautilus) คือ ตัวอย่างความสัมพันธ์
ตามหลักเรขาคณิตที่มีโครงสร้างภายในเป็นเกลียวจากเล็ก
ไปใหญ่ จากศูนย์กลางจะเริ่มต้นด้วยรูปสี่เหลี่ยมขนาดเล็ก
และขยายขึ้นเป็นสัดส่วนกับโครงสร้างเส้นรอบรูปที่ใหญ่ที่สุด
ทำให้ส่วนประกอบต่างๆเกิดความกลมกลืนเป็นหน่วยหนึ่ง
เดียว (ภาพที่ ๑๔)

ภาพที่ ๑๒ (ซ้าย)

ทฤษฎีบทเรขาคณิตของภาสกราจารย์ (พุทธศตวรรษที่ ๑๗)

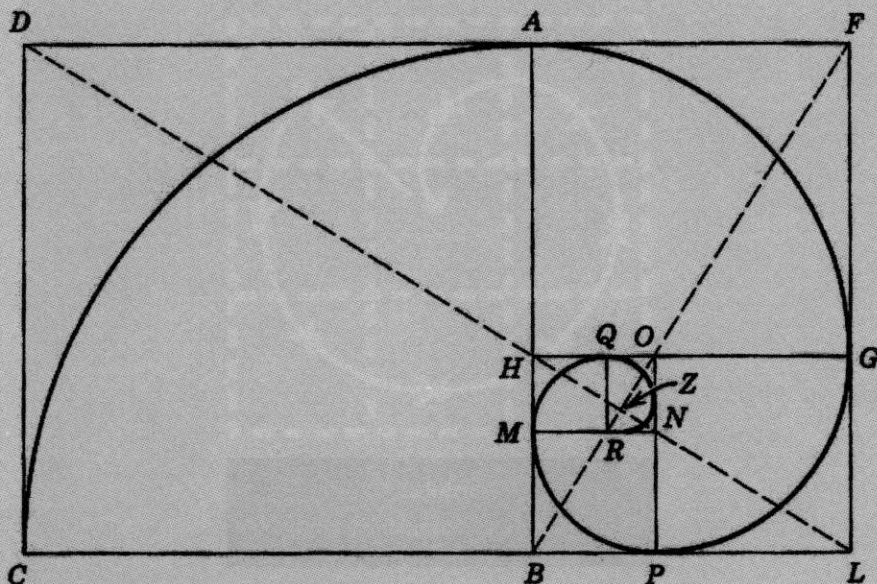
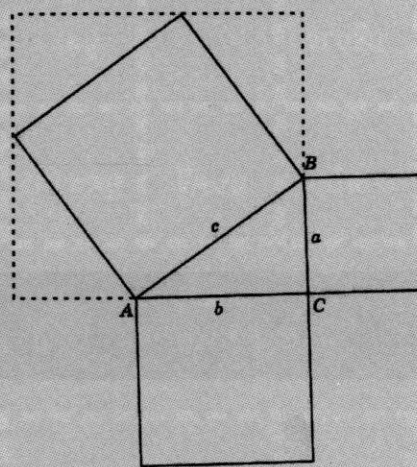
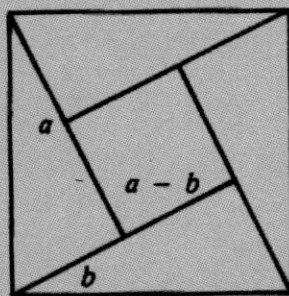
ที่มา : David M. Burton, The History of Mathematics : An Introduction
[U.S.A. : Wm.C.Brown Publisher, 1991], 106.

ภาพที่ ๑๓ (ขวา)

เรขาคณิตของไพทาโกรัส “ค่ายกกำลังสองของด้านตรงข้ามมุมฉาก
มีค่าเท่ากับผลรวมของด้านประชิดมุมฉากยกกำลังสอง [$A^2+B^2=C^2$]”

ที่มา : Carl, B. Boyer, A History of mathematics

[U.S.A. : John milley & Son, Inc, 1968], 38.

ภาพที่ ๑๔ ทฤษฎีสัดส่วนทองคำ [Golden Section]

วิเคราะห์จากองค์ประกอบ ในธรรมชาติ

เช่น หอยงวงช้าง[Nautilus]

ที่มา : Carl, B. Boyer, A History of mathematics

[U.S.A. : John milley & Son, Inc, 1968], 124.

ชาวอินเดียได้นำคติความเชื่อทางพุทธศาสนาและพราหมณ์สู่ชุมชนภาคกลางของไทยและได้ผสมผสานจนเกิดเป็นวัฒนธรรมทวารวดี สถานภาพของกษัตริย์ทวารวดีมีการพบหลักฐานที่สื่อความหมายถึงพิธีกรรมเพื่อยกฐานะของกษัตริย์ให้เทียบเท่าเทพเจ้า คือพิธีราชสูยะหรือพิธีราชาภิเษกของอินเดียโบราณ ได้แก่แผ่นหินสลักภาพการอภิเษกของศรีหรือคชลักษณ์ซึ่งปรากฏมีสังข์เป็นองค์ประกอบ ต่อมาจึงได้ประกอบพิธีราชาภิเษกที่ลดทอนความซับซ้อนของพิธีกรรมลงแต่ยังคงความศักดิ์สิทธิ์เทียบเท่ากัน^{๑๑} การประกอบพิธีราชาภิเษกจะมีพิธีกรรมและองค์ประกอบที่เกี่ยวข้องกับเทวดานพเคราะห์อันสัมพันธ์กับโหราศาสตร์ที่คาดปรากฏในพงศาวดารว่าเมื่อได้มงคลฤกษ์ในการประกอบพิธี

“...โหรชักกล่อมชาวพระภูษามาลาถวายเครื่องพระมูรธาภิเษก ขุนศรีสุยมพรหลังน้ำสหัสธารา ครั้นเสร็จแล้วพระราชาคณะอธิการฝ่ายสมณะ(อริยวาลี) รตนน้ำพระเต้าเงิน พระเต้าทอง พระเต้านาก และพระเต้าสำริด พราหมณ์ถวายน้ำพระกลศ น้ำพระสังข์สละแด่พระเคราะห์แล้ว ทรงพระภูษาลายพื้นแดงฉลองพระองค์กรองเสด็จขึ้นบนพระที่นั่งประทับบนตั้งไม้มะเดื่อจตุรสุปผ้าขาว ไรย์แบ่ง วางหญาคา ผ้าขาวปกบนทรงผืนพระพักตร์ไปทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือก่อน รอบตั้งไม้มะเดื่อมีตั้งขนาดเล็กกว้างหนึ่งศอก ปูผ้าขาว ตั้งในทิศทั้ง ๘ แต่ละตัวใช้ตั้งรูปพระอิศวรทิศ หรือเทวดาอัญญเคราะห์ พระกลศและ สังข์ (ภาพที่ ๑๕) พราหมณ์ถวายน้ำ พระมหาสังข์ ทักขินาวฏ ในหลวงรับด้วยพระหัตถ์สร่งพระพักตร์แล้วเสวยเล็กน้อยจากนั้นพราหมณ์ถวายราชสมบัติถวายเวท ถวายมนต์ ถวายไชย ผันพระองค์ไปรอบทั้งแปดทิศ แล้วเสด็จขึ้นบนพระที่นั่งภัททบิฐ ซึ่งมีผ้าขาวปูไรย์แบ่งจากนั้นวางหญาคาแล้วปูแผ่นทองซึ่งเขียนรูปราชสีห์ด้วยชาดทรงคุณซ้อนไว้ด้านบน...”^{๑๒}

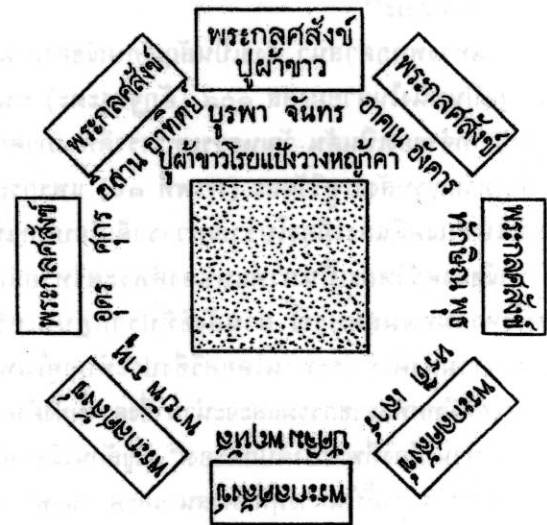
ในวัฒนธรรมทวารวดีซึ่งคงปรากฏมีพระราชพิธีบรมราชาภิเษกแล้วอย่างน้อยตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ ๑๗ โดยรับผ่านวัฒนธรรมทวารวดีทางภาคกลาง

ภาพที่ ๑๕ แสดงองค์ประกอบลานพิธีราชาภิเษกครั้งกรุงศรีอยุธยา

ที่มา : ตำราแบบธรรมเนียมในราชสำนักครั้งกรุงศรีอยุธยา , สัทธิธรรมเนียมต่าง ๆ

ภาพที่ ๑๕ (พระนคร : โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, ๒๕๒๔, พิมพ์แจกในงาน

พระราชทานเพลิงศพท่านผู้หญิงยมราช (ดลัป สุสุข) ๒๓ มีนาคม ๒๕๒๔, ๕๗.

^{๑๑} David M. Burton, *The History of Mathematics : An Introduction* [U.S.A. : Wm.C.Brown Publications, 1991], 106.

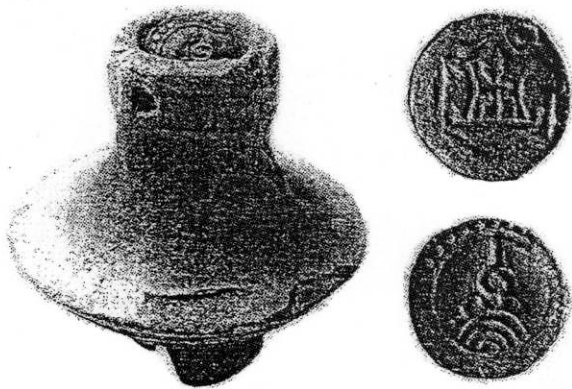
^{๑๒} Arthur Anthony Macdonell, *A History of Sanskrit Literature* [Delhi : Motilal Banarsidass, 1971], 442. อ้างถึงในเกียรติยศ ชัยเกียรติ, สยามกุฎ ปีที่ ๑, ฉบับที่ ๒ (กันยายน-ตุลาคม ๒๕๔๕) : ๑๓. เข้าถึงได้ใน <http://syamkuk.tripod.com>.

^{๑๓} มาสุข อินทราวุธ, ทวารวดี : การศึกษาเชิงวิเคราะห์จากหลักฐานทางโบราณคดี, (กรุงเทพฯ : อักษรสมัย, ๒๕๔๒), ๑๗๕.

^{๑๔} สัทธิธรรมเนียมต่าง ๆ ภาพที่ ๑๕ : ตำราแบบธรรมเนียมในราชสำนักครั้งกรุงศรีอยุธยา (พระนคร : โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, ๒๕๒๔, พิมพ์แจกในงานพระราชทานเพลิงศพ ท่านผู้หญิงยมราช (ดลัป สุสุข), ๕๕-๕๘. เรียบเรียงใหม่โดยผู้วิจัย.

ในพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับศาสนาพราหมณ์จะมีสังข์เป็นเครื่องประกอบเป่าให้สัญญาณระหว่างการประกอบพิธีกรรมเสมอ สังข์หรือหอยสังข์คือสัญลักษณ์อันเป็นมงคลมีลักษณะการขดวนแบบทักษิณาวัตรถือเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ในศาสนาพราหมณ์ – ฮินดูใช้สังข์เป็นสัญลักษณ์ของน้ำอันเป็นบ่อเกิดของความอุดมสมบูรณ์ เป็นหนึ่งใน “อษฏกนิธิ” สมบัติ ๘ ประการของพระศรี (ลักษมี) ซึ่งเป็นเทพแห่งความอุดมสมบูรณ์ รวมทั้งเป็นหนึ่งในอาวุธของพระนารายณ์ หนึ่งในสามเทพเจ้าสูงสุดของศาสนาพราหมณ์ พระองค์ถือสังข์ที่มีชื่อเรียกว่าปาณูจัญยะ^{๖๖}

ในทางพุทธศาสนา สังข์เป็นสัญลักษณ์ของสิ่งมงคล ดังปรากฏเป็นหนึ่งในลายมงคล ๑๐๘ (อภิสรรค) บนรอยพระพุทธรูปจำลองเป็นต้น วัฒนธรรมทวารวดีทางภาคกลาง มีการพบเหรียญรูปสังข์/ศรีวิไล (ภาพที่ ๑๖) แพร่กระจายในแหล่งโบราณคดีและเมืองโบราณทวารวดีเกือบทุกแห่ง^{๖๗} สัญลักษณ์ของศรีวิไลเป็นภาพแทนองค์พระศรีหรือลักษมีเทพีแห่งความอุดมสมบูรณ์ ส่วนสังข์ที่ปรากฏบนเหรียญหมายถึงความมั่งคั่งที่ประทานโดยศรีซึ่งประทับอยู่ในพระมหากษัตริย์ที่มีศัพทราชธรรมและจะนำมาซึ่งความมั่งคั่งอุดมสมบูรณ์แก่บ้านเมืองที่พระองค์ปกครอง^{๖๘} สัญลักษณ์ของสังข์/ศรีวิไลนี้มีใช้ร่วมกันทั้งในทางพุทธศาสนาและศาสนาพราหมณ์

ภาพที่ ๑๖ เหรียญรูปสังข์ / ศรีวิไล ในวัฒนธรรมทวารวดี

^{๖๖} มาสุซ อินทราวุธ, ศาสนาฮินดูและประติมานวิทยา, (กรุงเทพฯ : ภาควิชาโบราณคดี คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร, ม.ป.ป.), ๑๔.

^{๖๗} มาสุซ อินทราวุธ, ทวารวดี : การศึกษาเชิงวิเคราะห์จากหลักฐานทางโบราณคดี, ๑๒๖.

^{๖๘} เรื่องเดียวกัน, ๑๒๔.

^{๖๙} Stella Kramrisch, *The Hindu Temple* [Delhi : Motilal Banarsidass, 1976], 46-47.

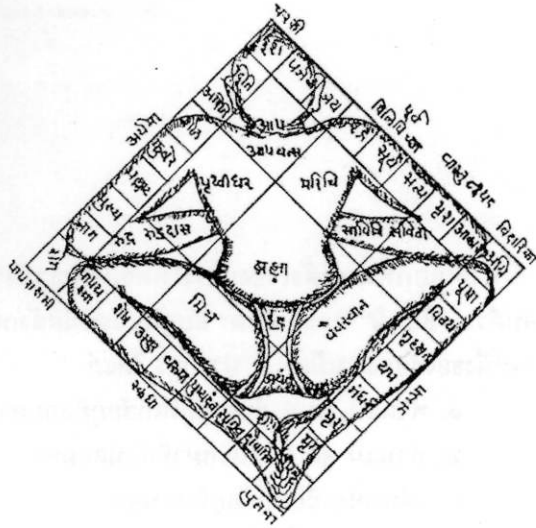
วัสดุปฐมณฑล(ภาพที่๑๗)เป็นยันต์พิธีรูปเรขาคณิตที่ใช้กับการออกแบบงานสถาปัตยกรรมทั้งมวลในวัฒนธรรมฮินดูหรืออีกนัยหนึ่งก็คือยันต์ทางสถาปัตยกรรมซึ่งแสดงในลักษณะของแผนภาพอันมีโครงสร้างประกอบด้วยหน่วยจัตุรัสจำนวนต่าง ๆ มาประกอบกับเข้าเป็นรูปจัตุรัสผดลใหญ่ อันแสดงคุณลักษณะแบบแผนภูมิศาสตร์จักรวาล โครงสร้างรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัสที่กำหนดขึ้นในพิธีวางแผนผังสิ่งก่อสร้างประกอบด้วยรูปจัตุรัสเล็ก ๆ ซึ่งมีจำนวนขึ้นอยู่กับความสัมพันธ์เชิงสัญลักษณ์กับตำแหน่งที่ตั้งและวัตถุประสงค์ของการสร้าง มณฑลที่ใช้กันโดยมากมี ๓๒ ชนิด เริ่มด้วยมณฑลที่มีจำนวนสี่เหลี่ยมจัตุรัสหนึ่งรูปและเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ จนเป็นมณฑลที่มีจำนวนสี่เหลี่ยมจัตุรัสถึง ๓๒ x ๓๒ = ๑,๐๒๔ รูป แบบมณฑลมาตรฐานที่ใช้มากที่สุด ๒ ลักษณะได้แก่ สี่เหลี่ยมจัตุรัสจำนวน ๘ x ๘ = ๖๔ หน่วยพราหมณ์จะใช้เพื่อสร้างวัดและบูชา ลักษณะที่สองคือแผนภาพจัตุรัสจำนวน ๙ x ๙ = ๘๑ หน่วยซึ่งจะใช้ในการสร้างอาคารและบูชาในพระราชกิจของกษัตริย์^{๖๙}(ภาพที่๑๘) แผนภาพยันต์มณฑลสามารถใช้กับองค์อาคารได้ทุกขนาดส่วนตั้งแต่หน่วยย่อยอาคารจนถึงการสร้างเมือง

พื้นที่สี่เหลี่ยมจัตุรัสที่อยู่ตรงกลางอันเป็นบริเวณที่สำคัญที่สุดในมณฑลคือพรหมสถาน ซึ่งเป็นที่ประทับของพระพรหมผู้สร้างโลก พระองค์ทรงเป็นตัวแทนของศูนย์กลางจักรวาลที่สร้างปรากฏการณ์ทั้งหลายให้เป็นรูปธรรมขึ้นมา พื้นที่ถัดออกมามีเทวดา ๔๔ องค์สถิตล้อมรอบพระพรหมในสี่เหลี่ยมจัตุรัสที่อยู่รอบนอกมีเทวดาประทับอยู่ ๓๒ องค์ มีชื่อว่า “ปราการเทวดา” ซึ่งประกอบด้วยเทวดานักชัศร ๒๔ องค์และจตุโลกบาลประจำทั้งสี่ทิศ ระหว่างที่ประทับของเทวดาเหล่านี้กับพรหมสถานมีเทพพระอาทิตย์ ๘ องค์ ณ ตำแหน่งของดวงอาทิตย์ ๘ แห่ง ตามระบบสุริยะ^{๗๐} ที่สอดคล้องกับทิศทั้งแปดและดาวเคราะห์ทั้งแปดดวง นอกจากนี้ยังมีเทวดาอื่นๆอีกสองคี่ที่สัมพันธ์กับทิศทั้งสี่ ส่วนที่สามที่ถัดออกมาคือมนุษย์หรือชั้นของมนุษย์ ส่วนวงล้อมนอกสุดคือปีศาจหรือชั้นของอสูร เมื่อใช้ในการวางแผนผังเมือง บริเวณพรหมสถานจะถูกครอบครองโดยวัดและพระราชวัง บริเวณกลุ่มบ้านของเหล่าพราหมณ์จะถูกกำหนดไว้ในบริเวณวงล้อมถัดมาและกลุ่มบ้านวรรณะอื่นจะครองส่วนที่เหลือ^{๗๑}

^{๖๙} เอเดรียน สโนดกราด, แปลโดย ภักพร สิริกาญจนและคณะ, สัญลักษณ์แห่งพระสถูป (กรุงเทพฯ : อมรินทร์วิจิตร, ๒๕๔๑), ๑๑๙-๑๑๘.

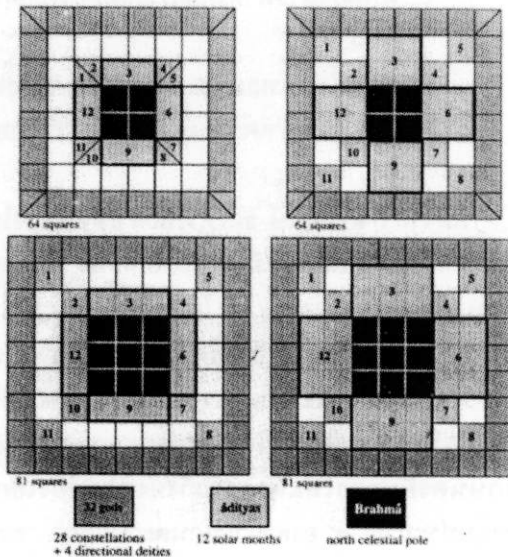
^{๖๙} Prabhakar Bogle, *Ancient and Mediaeval Town-Planning in India* [Delhi : Sagar Publication, 1978], 33..

^{๖๙} เอเดรียน สโนดกราด, แปลโดย ภักพร สิริกาญจนและคณะ, สัญลักษณ์แห่งพระสถูป, ๑๔.

ภาพที่ ๑๗ แผนภาพวีสตูปุรุชมนดาล [Vastu-purushamandala]

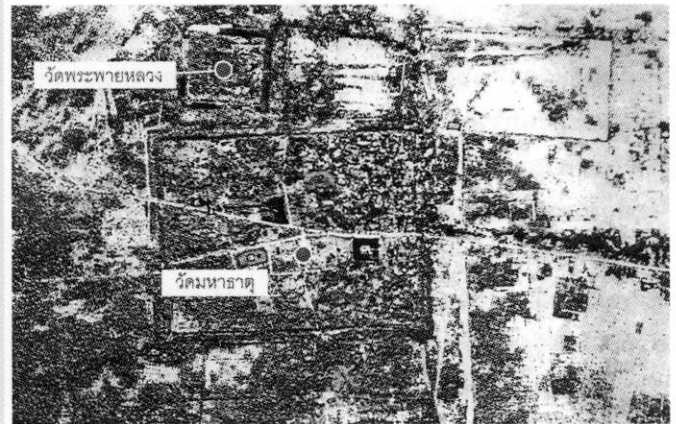
ที่มา : Prabhakar V.begde, *Ancient and Mediaeval Town Planning in India*
[New Delhi : Sugar Publications, 1978], 29.

ภาพที่ ๑๘ แผนภาพวีสตูปุรุชมนดาลแบบ ๔๔ ส่วน และ ๘๑ ส่วน

ที่มา : Eleanor Mannikka, *Angkor Wat Time, Space and Kingship*. [U.S.A. : University of Hawai's Press, 1996], 56.

ในคัมภีร์ศิลปศาสตร์ได้กำหนดรูปแบบพิธีกรรมในการจัดวางมณฑลทางสถาปัตยกรรมโดยใช้เงาทอดมาจากเสานาฬิกาแดดที่ตั้งตรงจุดศูนย์กลางของวงกลมเพื่อกำหนดเส้นผ่าศูนย์กลางบอกแกนทิศตะวันออกทิศตะวันตก จากเส้นดังกล่าวเส้นแกนบอกทิศเหนือ – ทิศใต้ก็เกิดขึ้นตามแบบเรขาคณิต จากนั้นจะสร้างให้เกิดภาพสี่เหลี่ยมซึ่งมีด้านต่างๆตรงกับทิศทั้งสี่ นอกจากนี้พิธีกรรมยังได้กำหนดและจำกัดพื้นที่ว่าง ในการทำเช่นนั้นจะทำให้พื้นที่ว่างมีความหมายขึ้น เนื่องจากพิธีกรรมได้สร้างสรรคระบบระเบียบทางพื้นที่ขึ้นมาจากความไร้ระเบียบ สู่ถึงการสร้างสรรคระบบจักรวาลขึ้นมาจากความสับสนอลหม่าน ด้วยจุดมุ่งหมายทำให้พื้นที่ว่างมีความศักดิ์สิทธิ์^{๑๔} ในวัฒนธรรมเขมรที่รับอิทธิพลอินเดียตลอดจนใช้วีสตูปุรุชมนดาลในการออกแบบเมืองและเทวาลัยได้ส่งอิทธิพลต่อการสร้างเมืองสุโขทัย (ภาพที่ ๑๙) ในพุทธศตวรรษที่ ๑๘ อันเป็นศูนย์กลางอำนาจของเมืองบริเวณที่ราบภาคกลางตอนบนของไทย

ภาพที่ ๑๙

ภาพถ่ายทางอากาศเมืองสุโขทัย